

ПОНЯТТЯ «ІНСТИТУТ» ТА «ІНСТИТУЦІЯ»: ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Сисоев О.В., аспірант

*Класичний приватний університет
Україна, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б*

2099823@mail.ru

У статті проаналізовано економічний зміст понять «інститут» та «інституція»; показано, що інституціоналізм є провідним напрямом розвитку сучасної економічної науки, розвиток якого гальмується невизначеністю і багатозначністю основних понять, до яких можна віднести такі поняття, як «інститут», «інституція», «організація». Теоретичний аналіз понять «інститут» та «інституція», виокремлення їх економічного змісту показали, що інституційний чинник – об'єктивно необхідний елемент будь-якого акту і процесу людської діяльності, особливий вид ендегенних сил, що продуктивно діють, який забезпечує диференціацію і типізацію продуктивних функцій агентів у процесі суспільного розподілу праці; їх індивідуальне і групове, процесне і предметне соціальне закріплення в нормах, правилах, договорах і порядках спільної діяльності; інтеграцію і стратифікацію суб'єктів економічних відносин за їх статусом і роллю в системі суспільного відтворення. Інституції розглядаються як соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів і результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільного розподілу праці на основі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів та порядків. Інституції є «статусними функціями». Інституція означає введення у статус, вона є чинником і процесом створення і закріплення статусів суб'єктів, об'єктів, середовищ, процесів і продуктів економічного життя суспільства. Інституція виступає об'єктивно необхідною рушійною силою будь-якої конкретної діяльності та є базовою категорією інституціональної теорії. Інститути відіграють важливу роль у суспільному виробництві, оскільки є видовими комплексами взаємодії інституцій і організацій, які закріплюють ефективні інституції в рамках господарської системи. Усвідомлення відмінностей між інститутами та інституціями дозволяє подолати тенденцію штучного подвоєння інститутів.

Ключові слова: інститут, інституція, організація, інституціоналізм.

Сысоев А.В. ПОНЯТИЯ «ИНСТИТУТ» И «ИНСТИТУЦИЯ»: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ / *Классический приватный университет, Украина*

В статье проанализировано экономическое содержание понятий "институт" и "институция"; показано, что институционализм является ведущим направлением развития современной экономической науки, развитие которого тормозится неопределенностью и многозначностью основных понятий, к которым можно отнести такие понятия, как "институт", "институция", "организация". Теоретический анализ понятий "институт" и "институция", выделение их экономического содержания показали, что институционный фактор – объективно необходимый элемент любого акта и процесса человеческой деятельности, особый вид эндогенных сил, которые производительно действуют, который обеспечивает дифференциацию и типизацию производительных функций агентов в процессе общественного разделения труда; их индивидуальное и групповое, процессное и предметное социальное закрепление в нормах, правилах, договорах и порядках совместной деятельности; интеграцию и стратификацию субъектов экономических отношений за их статусом и ролью в системе общественного воссоздания. Институции рассматриваются как социальные формы функций субъектов, объектов, процессов и результатов экономической деятельности, которые обеспечивают эволюцию системы общественного разделения труда на основе статусов, норм, правил, инструкций, регламентов, контрактов, стандартов и порядков. Институции являются "статусными функциями". Институция означает введение в статус, она является фактором и процессом создания и закрепления статусов субъектов, объектов, сред, процессов и продуктов экономической жизни общества. Институция выступает объективно в качестве необходимой движущей силы любой конкретной деятельности и является базовой категорией институциональной теории. Институты играют важную роль в общественном производстве, поскольку являются видовыми комплексами взаимодействия институций и организаций, которые закрепляют эффективные институции в рамках хозяйственной системы. Осознание отличий между институтами и институциями позволяет преодолеть тенденцию искусственного удваивания институтов.

Ключевые слова: институт, институция, организация, институционализм.

In the article economic maintenance of concepts is analysed "institute" and "институция"; it is shown that інституціоналізм is leading direction of development of modern economic science, development of which is braked by a vagueness and polisemanticity of basic concepts, to which it is possible to take such concepts as a "institute", «institution». A theoretical analysis of concepts is a "institute" and «institution», the selection of their economic maintenance was shown, that institutional factor – objectively necessary element of any act and process of human activity, special type of endogenous forces which operate productively, which provides differentiation and typification of productive functions of agents in the process of public division of labor; their individual and group, процесне and subject social fixing in norms, rules, agreements and orders of joint activity; integration and stratification of subjects of economic relations after their status and role in the system of public recreation. Institutes are examined as social forms of functions of subjects, objects, processes and results of economic activity, which provide the evolution of the system of public division of labor on the basis of statuses, norms, rules, instructions, regulations, contracts, standards and orders. Institutes are "status functions". Institution means introduction to status, she is factor and process of creation and fixing of statuses of subjects, objects, environments, processes and foods of economic life of society. Institution comes forward objectively as necessary motive force of any concrete activity and is the base category of institutional theory. Institutes play an important role in a public production, as are the specific complexes of co-operation of institutes and organizations which fasten effective institutes within the framework of the economic system. Realization of differences between institutes and institutes allows to overcome the tendency of cyber intelligence.

Key words: institute, institution, organization, institutionalism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інституціоналізм є провідним напрямом розвитку сучасної економічної науки. Проте його евристичний потенціал використовують іще явно недостатньо [1]. Головною проблемою, на думку вчених, є відсутність уніфікованої та диференційованої міжнародної системи категорій, що приводить до неоднозначного тлумачення базових понять інституціональної теорії, як-то: інститут, інституція, організація.

Іншаков О. В. та Фролов Д. П. підкреслюють, що в науковій мові не може бути синонімів. У цьому полягає її принципова відмінність від побутової, повсякденної мови [1, с. 54]. Ми повністю поділяємо думку, що синонімізація є некоректною щодо розвитку наукового тезаурусу науки і знижує ефективність і глибину наукового аналізу. Саме тому О. В. Іншаков та Д. П. Фролов абсолютно правомірно поставили питання про розмежування понять: інституція та інститут, оскільки такий методологічний «перехід» може вивести інституціональну економічну теорію на якісно новий рівень розвитку [1, с. 54].

Відтак, формування єдиної мови для спілкування інституціоналістів різних країн і галузей знання на сучасному етапі, є найважливішим завданням цього наукового напрямку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Іншаков О. В. та Фролов Д. П. зазначають, що сам термін «інституціоналізм», за словами Є. Майбурда, заснований на поняттях «інституція» (звичай, заведений порядок) та «інститут» (порядок, закріплений у формі закону або установи). Утім, часто «інститутами» називають і те, і те. У такому широкому значенні поняття «інститут» було привнесено до українських джерел. Важливий для економічного інституціоналізму термін «institution» в 1970-1980 роках перекладали на російську і як інституція (В. Афанасьєв), і як інститут (С. Сорокіна) [2, с. 53]. Найбільшого поширення набув термін «інститут» як неточний варіант перекладу першого російськомовного видання класичної праці Т. Веблена «Теорія бездіяльного класу» (1984) [3].

Проблемам інституціоналізму в сучасній економічній науці присвячено праці О. В. Іншакова, Д. П. Фролова, П. О. Нікіфорова, В. Д. Якубенко, А. А. Ткач, М. Є. Горожанкіної, В. В. Гриценко, А. А. Гриценко та інших. Зокрема, зазначається, що «трансформаційні економіки не забезпечують автоматичного, спонтанного і швидкого формування інститутів нової інституціональної системи» [4, с. 3]. Разом із тим, саме «інституціоналізм дозволяє глибинно та по-новому дослідити важливі макро- і

мікроекономічні процеси і явища у суспільстві, а також головні проблеми і перспективи реформування» [4, с. 1].

В умовах глобалізації економіки аналіз економічного контексту таких ключових понять як «інститут» та «інституція» набуває важливого значення.

Усвідомлення відмінностей між інститутами та інституціями дозволяє подолати тенденцію штучного подвоєння інститутів, коли ними паралельно вважають підприємництво і підприємство, кредит і банк, страхування і страхове агентство, трейдинг і біржу, інноваційний бізнес і венчурний фонд тощо. Означена проблема набуває особливого значення для розвитку економічної науки в Україні, оскільки соціально-економічні трансформації і практичний стан економіки в країні потребують адекватних теоретичних узагальнень тих економічних інноваційних механізмів розвитку економіки, що найбільш спрацьовують у сучасних реаліях та відповідають міжнародним стандартам.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ

Метою статті є аналіз економічного контексту ключових для сучасної економічної науки понять «інститут» та «інституція».

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інституціональний напрям у науках про суспільство – соціології, економіці, філософії, історії, юриспруденції, культурології, етнографії, антропології тощо – упродовж століть зберігає як «ахілесову п'яту» неоднозначність основних понять, значну несумісність теоретичних фрагментів та дискретність свого категоріального простору [5, с. 13]. У різних науках домінують різні визначення поняття «інститут» та «інституція», що призводить до збереження і поглиблення розбіжностей у науках про суспільство при застосуванні інституціонального підходу, а тому перешкоджає інтеграції досліджень і дослідників. Отже, однією з умов успішного практичного інституціонального реформування і проектування майбутнього суспільства залишається системна розробка базових і похідних понять інституціональної теорії [5, с. 13].

Передумови дослідження інститутів господарства були закладені соціологією.

Основні визначення соціальних інститутів, які використовуються сьогодні різними дослідниками, досить багатозначні. До інститутів відносять: норми і правила, організації і установи, органи і відносини, спільноти і статуси, звички і традиції, образ мислення і поведінку, релігію, культуру тощо. При такому підході поняття соціального інституту втрачає межі і масштаби власного змісту, перестає бути тим особливим, котре є результатом взаємодії всезагального і одиничного для певного класу феноменів з якісно специфічною інформацією [5, с. 13].

Інститут у соціології розглядається як встановлений порядок правил і стандартизованих моделей поведінки. Соціальний інститут відноситься до утворень, що охоплюють значні маси людей, поведінка яких управляється нормами і ролями [6]. Інститут також визначається як «стереотип думки», «звичні способи реагування на стимули», розповсюджений образ думки в тому, що стосується окремих відносин між суспільством і особистістю та окремих функцій, які вони виконують [5, с. 15-16]. Такий підхід до розуміння інституту можна розглядати як функціональний.

Малиновський Б., Редкліфф-Браун А. Р., а далі Т. Парсонс пов'язували природу інститутів з реалізацією функціональних передумов та імперативів еволюції суспільства. Дюркгейм Е. розглядав інститути як функціональні форми соціальної організації, пов'язані з «загальними умовами колективного життя». Гофман Е. відносить інститут до соціальних форм організації життя суспільства. Також існує думка, що інститути за змістом значно ближчі до установ (хоча й не зводяться до них), а не до самих по собі норм і правил [5, с. 16].

Сучасні економічні визначення інституту, як правило, спираються на поняття норми або правила різних аспектів діяльності господарських суб'єктів та їх груп [7]. Так, В. М. Полтерович використовує терміни «інститут», «норма», «правило поведінки» як синоніми [8].

Гребенніков В. Г. уводить поняття «рефлексивної норми» [5, с. 16], а під інститутом розуміє «фактично діючу рефлексивну норму». Цей дослідник також пропонує вважати інститутом комплекс стійких рольових функцій.

У сучасних дослідженнях інститут розглядається і як «комплекс рольових відносин», і як «інтегрований комплекс традицій і рутин», і як реалізуючий комплекс – «норма плюс механізми, які контролюють і підтримують її виконання» [5, с. 16]. Як зазначають О. В. Іншаков та Д. П. Фролов, можна зустріти і таку компромісну позицію: «Інститут – це правило гри, формальна або неформальна норма, звичка, стереотип поведінки (мислення), організаційна форма (зокрема, фірма тощо)» [5, с. 16].

Детальний огляд категоріального апарату інституціоналізму в західній економічній літературі зробив Дж. Ходжсон [9].

Уточнюючи у 2003 році методологічний аспект своєї концепції, як зазначають О. В. Іншаков та Д. П. Фролов, Дж. Ходжсон визначає інститути як довговічні системи правил, які склалися й вкоренилися, а тому визначають структуру соціальних взаємодій [5, с. 17].

Іншаков О. В. та Фролов Д. П. зазначають, що викликає сумнів існуюче в сучасній науці визначення інститутів як зовнішніх «рамоч», обмежень дій суб'єктів та їх агентів шляхом різних норм, правил, звичаїв, контрактів і т.д. Дослідники спираються на праці В. О. Ключевського, у яких є розуміння того, що інститути за своєю природою є не тільки обмеженнями, рамками, але й засобом розширення меж можливостей суб'єкта [5]. Права інституційних суб'єктів, відповідно, передбачають для них певні можливості, тоді як обов'язки накладають певні обмеження на їхню діяльність.

Ходжсон Дж. також визнає, що інститути одночасно і накладають обмеження на поведінку, і розширяють її можливості. Власне кажучи, сам факт існування таких правил передбачає обмеження. Однак завдяки обмеженню можуть відкритися нові можливості, з'явитися варіанти вибору дій, які за відсутності цього обмеження не існували би [9]. Опосередковано з цим погоджується Н. Флігстін, який відзначає, що хоча правила виступають як джерело обмежень, вони також відкривають і нові можливості [10].

Варто підкреслити, що багато науковців не погоджуються з думкою, що чітке загальне визначення інститутів як правил або норм – перший необхідний крок у побудові категоріального апарату інституціональної теорії. Не є переконливою і спроба деяких учених тлумачити інститути як правила поведінки, тобто як регулятивні принципи, які приписують або, навпаки, забороняють ті або інші способи дії, відносячи до них при цьому банки, страхові компанії та пенсійні фонди.

Багато економістів вважають інститутами фірми та домашні господарства, організації і фінансово-промислові групи, банки і біржі тощо. Для визначення економічного інституту, як відзначає В. В. Гриценко, використовують, зокрема Г. Клейнер, поняття «норми», яке часто трактується як базовий компонент інституту [4].

Ми погоджуємося з думкою тих вчених, які вважають, що сутність інститутів не зводиться до норм. Норму можна визнати атрибутом і продуктом інституту, але не його соціальною сутністю, для дослідження якої потрібен методологічно більш широкий соціологічний підхід.

Зотов В., Пресняков В. Ф. і Розенталь В. О. визначають економічні інститути як суспільно визнані функціонально-організовані форми колективної економічної діяльності, через які реалізуються системні функції економіки [5, с. 17].

В оригінальних зарубіжних текстах найбільше вживається термін «інституція».

Етимологічне значення слова «інституція» (від. лат. *institutio*) – влаштування, спосіб дії, повчання, вчення, вказівка. Тому її варто розуміти онтологічно як форму соціалізації функцією, а гносеологічно як сукупність, систему знань по здійсненню цієї функції, як опис цієї функції для передачі інформації про неї для навчання, для формування актора, здатного виконувати цю функцію в системі зафіксованих правил, норм, положень, інструкцій.

Узагальнюючи погляди вчених, можна зробити висновок, що інституція означає введення в статус, вона є чинником і процесом створення і закріплення статусу кожної людини.

Зотов В., Пресняков В. Ф. і Розенталь В. О. пропонують розуміти під інституціями звичаї, традиції, правила і норми соціальної поведінки, згідно з якими люди діють у різних сферах життя суспільства (у тому числі в економічній) саме через свою причетність до інститутів [1, с. 54].

Кірдіна С. інституції пов'язує з формалізацією необхідних правил, що забезпечують виживання і розвиток економіки. Своєю чергою, інститути, які є соціальними структурами, властиві суспільствам і спрямовані на організацію не тільки економіки, а й усієї соціальної системи. Іншаков О. В. та Фролов Д. П. вважають, що дослідниця правомірно робить акцент на організаційній, соціально-структурній природі інститутів. Але, як справедливо вважає Т. Гайдай, саме інституція – це основний об'єкт дослідження, центральна категорія й аналітичний інструмент інституціональної теорії [1, с. 54].

Пітер Л. Бергер, Брижіт Бергер визначають інституцію «як регулятивні зразки, тобто, по суті, програми, якими суспільство обмежує поведінку індивідів» [11, с. 1]. Ці науковці розкривають сутність базових характеристик інституцій, до яких вони відносять: екстернальність, об'єктивність, спонукальна сила, моральний авторитет, історичність. На думку В. В. Гриценка, «інституції є основою діяльності певних індивідуумів та їх груп у суспільстві» [4].

Соціальне, імпліцитне або експліцитне закріплення конкретних форм діяльності за людиною здійснюється за допомогою добровільної або примусової, вільної або вимушеної інституції [1]. Отримуючи в процесі інституції статус, індивід уводиться з цим статусом у систему взаємодії природи і суспільства, тобто в людське буття. Людина народжується істотою, в якій інституція її сутності в єдності з інституцією суспільства створює інституцію людства як системного родового спільного існування індивідів. Номо *sapiens* від початку постає як *homo institutus*.

Тому інституцію розуміють як процес і як форму соціальної специфікації і фіксації функцій людської життєдіяльності за індивідами, групами або спільнотами, що привласнюються і відтворюються ними. Формування і функціонування, субординація і координація інституцій відбувається на рівнях існування, буття і дійсності, а також між ними. У сплетіннях відносин тотожності і відмінностей інституцій людина знаходить своє місце і відіграє свою роль в суспільстві [1].

Сутність інституції полягає в її всезагальності як соціальної форми всіх людських дій, здійснюваних членами суспільства. Це не просто дії будь-якої істоти, а дії соціалізовані, усупільнені за своєю суттю, що вводять їх виконавців у статус, який визначається відповідно до потреб суспільства. При такому розумінні інституції об'єднуються функції індивіда й соціума.

На думку О. В. Іншакова та Д. П. Фролова, принципово не може бути не інституційних людських дій у суспільстві, оскільки будь-яка функція суспільної істоти реалізується за допомогою визначення її місця в кооперації та розподілі праці, оцінці її необхідності та корисності [1].

Вводячи людину в статус виконавця, особливого соціально значущого типу дій, інституція обумовлює приналежність до особливої спільності суб'єктів, рівних за функцією або функціональною властивістю. Тому інституція визначає не тільки звання, чин, сан, професію, ступінь, посаду, але й соціальну групу, стан, спільність інтересів та поглядів, а також інші властивості суб'єктів, однотипних за соціальною специфікою і їх діяльністю.

Розширення різноманіття форм організації соціально закріплених й конкретних функцій людей розвиває систему інститутів суспільства. Така система формує у свідомості кожної людини «уявні спільноти», до яких він себе відносить і у відповідності з якими поводить себе як споживач або виробник, сім'янин або громадянин, чиновник або підприємець, студент або викладач, робітник чи фермер тощо [12].

Отже, інституції будемо розуміти як соціальні форми типізації та фіксації функцій господарських суб'єктів, що визначають їх статуси і ролі у відтворенні предметного і процесного «світів» суспільного буття, що утворюють систему відносин функціональної структури суспільства.

Організації – це соціальні форми структури, що виникають між господарськими суб'єктами на основі їх зв'язків у процесі виробництва і формують систему відносин елементарної структури суспільства. Кожна організація, чи установа, забезпечує, встановлює, впроваджує і проводить у життя відповідну їй інституцію (частіше – їх комплекс). Організація як стійка система відносин між суб'єктами, що виконують різні функції, в процесі досягнення спільної мети пов'язує воедино різні інституції, встановлюючи їх субординацію та координуючи їх.

З інституціональної точки зору організації – це функціонуючі комплекси комплементарних інституцій, здійснюваних їх агентами в інтегрованій системі правил і норм. Невипадково часто організації розглядаються як системи ролей – сталих сукупностей функцій, які повинна виконувати людина, що взяла на себе певну роль [1]. Завдяки злиттю соціальних форм функції та структури, економічні організації можна визначити як комбінації окремих видів діяльності, що виступають джерелом отримання конкурентної переваги, тобто як відособлені системи відтворення ефективних і/або монопольних інституцій [1, с. 59].

Ми використовуємо термін «організація» в значенні інституції, заснованої та керованої певними акторами для досягнення спільної мети (Р. Ріхтер). Це справедливо, оскільки інституція завжди організовується [1, с. 59].

Метьюз Р. теж відзначає, що слово «інституція» іноді використовується в абсолютно іншому сенсі, означаючи організацію [1, с. 59].

Спроба розмежування поняття «інституція» та «організація» була здійснена Д. Норттом, що практично вдалося для англomовного наукового простору [7].

Для полегшення сприймання своєї концепції Д. Нортт удався до прийому метафори, внаслідок чого інституції перетворилися в нього на «правила гри», а організації – на «гравців».

«Гравцями» можуть бути й індивідуальні, і асоційовані агенти господарської діяльності, а «правила гри» – це установлені або такі, що склалися, способи виконання соціально закріплених функцій.

Поняття «інститут» та «організація» (у меншому ступені інституція) розглядаються як поняття динамічні, а не застигли, здатні до зміни. Підкреслимо, що поняття «інститут» пов'язують і з окремими людьми, і з їх групами, класами, націями, співтовариствами і людським суспільством взагалі.

Розвиток інституцій як форм суспільного розподілу праці необхідно пов'язувати з прогресом економічних організацій як форм їх кооперації. Економічна природа інституцій ґрунтовно була розглянута в працях представників волгоградської економічної школи [1, 5, 12, 13].

Разом з тим, варто зазначити, що в російській економічній теорії дуже повільно сриймається позиція щодо розрізнення понять «інституція» та «інститут» [14, 15].

Методологічною основою вивчення економічних інституцій науковці визнають функціоналізм. Так, за К. Марксом, інституціями є «різні суспільні функції» або «способи життєдіяльності, що змінюють один одного», які відображаються у своїх агентах, а згідно з концепцією Т. Веблена, інституція – це «поширений образ думки в тому, що стосується окремих відносин між суспільством і особою та окремих, виконуваних ними, функцій» [1, с. 56-57].

Еволюційна взаємодія функціональних і структурних форм у суспільстві, тобто інституцій та організацій, породжує інститути та органи господарської системи, причому інституційна організація стає інститутом, а організовані інституції – окремими органами, що забезпечують функціонування і розвиток організації в цілому і відтворення «своїх» інституцій.

Інституції реалізуються за допомогою інститутів. Саме в цьому полягає еволюційна роль інститутів як «твердих структур» господарських систем на відміну від «м'яких» інституцій, які, тільки «затвердивши», системно передаються і зберігаються в нових циклах діяльності, генераціях чинників і продуктів виробництва [1]. Отже, інститут виступає типовою організаційною формою комплексу однорідних інституцій, що забезпечує їх відтворення і гомеостазис як цілісної системи, соціально визнаної і необхідної, діяльності.

Отже, інститут виступає моделлю конкретних організацій, задаючи структурно-функціональні рамки формування стійких зв'язків і відносин між їх агентами та клієнтами. Такими є, наприклад, кредитні установи. Інститути не можна ототожнювати з конкретними організаціями, що функціонують у господарстві, оскільки імпульсом виникнення і сутністю будь-якого інституту є «його» інституції (тобто ті, які лежать в його основі). Саме тому всі визначення інститутів також пов'язані з поняттям функції і дії, вказують на сферу і масштаби, межі та сталість, роль і місце в структурі суспільства, цінності та спосіб життя, правила і норми поведінки їхніх агентів [1, 13].

Варто зазначити, що часто одні й ті самі феномени можуть розглядатися і як інститути, і як конкретні організації, що багато в чому залежить від їхніх масштабів. Наприклад, інститути кредитування при їх загальній змістовій основі можуть утворюватися у вигляді обмінної контори, ломбарду, ощадної каси, каси взаємодопомоги, банка, інвестиційного або страхового фонду, будь-якої іншої кредитної установи. У результаті ігнорування масштабу установи може відбутися ототожнення понять, що характеризують інститути і організації.

Масштаби і форми організації одного й того ж інституту можуть бути різними: підприємства можуть бути малими, середніми і великими; вертикально або горизонтально інтегрованими; мережевими, матричними і «віртуальними» тощо, що не усуває їх загальної структурно-функціональної основи. У юридичному аспекті підприємства можуть бути інституційно засновані у формах акціонерного товариства або спілки, господарського співтовариства або товариства, муніципального, унітарного, спільного підприємства тощо

Москковський О. дає класичне визначення інституту як «способу думати і діяти» (Веблен), вбудованого в «колективну, спільну дію» (Коммонс). Разом із тим, не можна забувати про те, що в кінцевому підсумку всі інституції й інститути виражаються в системі правил і норм [1, с. 56].

Сутність інституцій можна системно осмислити лише в єдності суб'єктних, об'єктних (предметних) і процесуальних форм їх прояву.

Будь-яка функція, твердо встановлена економічним розподілом праці (інституція), виявляється пов'язаною з інституційно визначеними ролями, заснованими на статусі, який привласнює інституція. Тому інституціональний підхід полягає в тому, що будь-яке

суспільне явище розглядається як таке, що має визначений статус і відповідно до статусу – визначену функцію. Усе, що існує у світі, має свою функцію, а тому інституціоналізм є універсальним, хоча й аспектним підходом до пізнання соціально-економічної дійсності [1, с. 58].

Варто підкреслити, що інститут як наукова категорія виводиться не прямо з інституції, а лише опосередковано – через організацію. На цю суперечність звертали увагу зарубіжні дослідники, які констатували, що «сучасна інституціональна економічна теорія вивчає як інститути (в оригіналі – інституції), так і організації, тобто інститути *sine* [без] *людей* і *cum* [включаючи] *людей*» [1, с. 58].

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз понять «інститут» та «інституція», виокремлення їх економічного змісту показали, що інституційний чинник – об'єктивно необхідний елемент будь-якого акту і процесу людської діяльності, особливий вид ендогенних сил, що продуктивно діють, який забезпечує диференціацію і типізацію продуктивних функцій агентів у процесі суспільного розподілу праці; їх індивідуальне і групове, процесне і предметне соціальне закріплення в нормах, правилах, договорах і порядках спільної діяльності; інтеграцію і стратифікацію суб'єктів економічних відносин за їх статусом і роллю в системі суспільного відтворення.

У зарубіжній інституціональній теорії основною категорією є «інституція». Термін «інститут» має обмежену сферу застосування і практично не вживається в наукових текстах. У Російській Федерації основною категорією є «інститут». В Україні термін «інституція» є значно вживанішим ніж термін «інститут». Науковці вважають за необхідне розмежування цих понять.

Розмежування інституцій та інститутів дає можливість системно подати єдність форм економічних відносин – функціональних (інституції), структурних (організації) та генетичних (інститути).

Інституції розглядаються як соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів і результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільного розподілу праці на основі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів та порядків. Інституції є «статусними функціями». Інституція означає введення у статус, вона є чинник і процес створення і закріплення статусів суб'єктів, об'єктів, середовищ, процесів і продуктів економічного життя суспільства. Інституція виступає об'єктивно необхідною рушійною силою будь-якої конкретної діяльності та є базовою категорією інституціональної теорії.

Інститути відіграють важливу роль у суспільному виробництві, оскільки є видовими комплексами взаємодії інституцій і організацій, які закріплюють ефективні інституції в рамках господарської системи.

Інститути – це типові комплекси інституцій, які виступають функціональними генотипами організацій, моделями їх функціональної структури, що еволюційно склалися. Кожен інститут охоплює унікальну систему інституцій, яка забезпечує можливість різноманітних форм організації людської діяльності. Саме тому для розуміння інституту необхідно усвідомити сутність інституцій, які лежать в його основі.

Інститут – абстрактна функціональна модель конкретних організацій, що фіксує їх видовий статус і найзагальніші інституційні риси. В інституті, як сумі організацій, відображаються такі конкретні специфічні характеристики, як: організаційно-правова форма, юридична адреса, структура або штатна чисельність. Інститут закріплює видовий статус організацій. Тому до інститутів варто відносити підприємство, але не малий або великий бізнес, податкову інспекцію, але не систему оподаткування тощо. Назви інститутів варто пов'язувати з видовим статусом відповідних організацій. Можна погодитися з тим, що

поняття «інститут» повинно використовуватися саме для позначення організацій певного функціонального вигляду, його переклад англійською повинен бути – institution (у значенні a type of established organizations), що дозволить уникнути нерозуміння з боку зарубіжних колег.

Економічний інститут – агрегована аналітична категорія, котра абстрактно об'єднує всю сукупність організацій, що діють у господарстві країни, групи країн або світу (залежно від масштабу аналізу) на основі їх загального видового статусу. Якщо організації – це системи колективної дії, то відповідні їм інститути – особливі форми надколективної суб'єктності. Отже, вивчення інститутів господарства і суспільства (біржі, фірми, банки тощо) припускає абстрагування від очевидних фенотипічних відмінностей відповідних їм конкретних організацій.

Варто підкреслити, що інститути не можна зводити до норм і правил. Рухаючись від зовнішніх форм прояву до змісту, інститути можна розглядати як системи соціальних правил і норм взаємодії агентів, об'єднаних у сталу структуру на основі ефективного розподілу функцій у процесі спільної діяльності.

Економічні інститути формуються у процесі філогенезу економічної системи, закріплюючи результати еволюції видового різноманіття господарських структур в епоху глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іншаков О. В. Институція – ключ до розуміння економічних інститутів / О. В. Іншаков, Д. П. Фролов // Економічний теорія. Науковий журнал. — 2011. — № 1. — С. 52—62.
2. Радева М. М. Концепція інституційного розвитку корпоративного сектора економіки України / М. М. Радева // Сталій розвиток економіки : всеукр. наук.-виробн. журнал. — 2012. — № 11. — С. 3—8.
3. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. — М. : Прогресс, 1984. — 367 с.
4. Гриценко В. В. Сутність і категоріальна відмінність понять «інститут» та «інституція» [Електронний ресурс] / В. В. Гриценко. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2009_4/6.pdf.
5. Іншаков О. В. Эволюция институционализма в российской экономической мысли (IX–XXI вв.) : монография / О. В. Иншаков, Д. П. Фролов. — М. : Экономистъ, 2007. — Т. 1. — 511 с.
6. Большой толковый социологический словарь (Collins). — [пер. с англ.]. — Т. 1 (А-О). — М. : Вече: АСТ, 2001. — 528 с.
7. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирования экономики / Д. Норт ; [пер. с англ. А. Н. Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера]. — М. : Начала, 1997. — 180 с.
8. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. — Т. 35. — 1999. — № 2. — С. 3—20.
9. Ходжсон Дж. Предисловие к русскому изданию / Дж. Ходжсон. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. — М. : Дело, 2003. — 464 с. — С. 9—14.
10. Бергер П. Л. Що таке інституція? Випадок мови [Електронний ресурс] / П. Л. Бергер, Б. Бергер ; пер. Юрія Яремко. — Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/berger.htm>.
11. Флигстин Н. Поля, власть и социальные навыки: критический анализ новых институциональных течений / Н. Флигстин // Экономическая социология: Новые подходы к институциональному и сетевому анализу. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. — 280 с. — С. 131.
12. Іншаков О. В. Экономические институты и институции: к вопросу о типологии и классификации / О. В. Иншаков // Социологические исследования : [под. ред. чл.-корр. РАН, д. ф. н., проф. Ж. Т. Тошенко и др.]. — 2003. — № 9. — С. 42—51.
13. Іншаков О. В. Человек – институциональная система / О. В. Иншаков, Д. П. Фролов // Homo institutus – Человек институциональный ; под ред. О. В. Иншакова. — Волгоград, 2005. — С. 210—218.

14. Иншаков О. В. Логика и динамика институционального фракциогенеза / О. В. Иншаков, Д. П. Фролов // Науківі праці ДонНТУ. — Серія : економічна. — 2005. — Вып. 89-1. — С. 72—77.
15. Иншаков О. В. Инфраструктура рыночного хазяйства: системность исследования / О. В. Иншаков, Е. Г. Русскова // Вестник СПбГУ. Сер. 5. — 2005. — Вып. 2. — С. 28—37.
16. Иншаков О. В. Институциональная теория в современной России: достижения и задачи развития [Электронный ресурс] / О. В. Иншаков, Н. Н. Лебедева // Ежегодник. — Вып. 1. — Сборник научных трудов (О. В. Иншаков). — Экономика. — Режим доступа : <http://meebooks.com/book/52-ezhegodnik-vypusk-1-sbornik-nauchnyx-trudov-ov-inshakov/4-institucionalnaya-teoriya-v-sovremennoj-rossii-dostizheniya-i-zadachi-razvitiya.html>.
17. Иншаков О. В. Институт и институции в современной экономической теории / О. В. Иншаков // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3 : Экономика. Экология. — 2007. — Вып. № 11. — С. 6—21.

REFERENCES

1. Inshakov, O.V. and Frolov, D.P. (2011), "Institution is the key to understanding of economic institutes", *Ekonomichna teoriya*, no. 1, pp. 52-62.
2. Radeva, M.M. (2012), "Conception of institutional development of corporate sector of economy of Ukraine", *Stalui rozvytok ekonomiku: vseukrainskiy naukovy gurnal*, Hmel'nitski, no. 11, pp. 3-8.
3. Veblen, T. (1984), *Teoriya prazdnogo klassa* [Theory of idle class], Progress, Moscow, Russia.
4. National Library of Ukraine Vernadsky / Grizenko, V.V. (2009), "Essence and category difference of concepts "institute" and "institution" available at: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2009_4/6.pdf (access July 22, 2013).
5. Inshakov, O.V. and Frolov, D.P. (2007), *Evolusia instituzionalizma v rossiyskoi ekonomicheskoi musli IX-XXI vekov* [An evolution of институционализма is in the Russian economic idea IX-XXI century], vol. 1, p. 13.
6. Jary, D. and Jary, J. (1999), *Dictionary of Sociolodgy*, HarperCollins Publishers, vol. 1, pp. 248.
7. Nort, D. (1997), *Institytu, instituzionalnye izmemeniya I funkzionirovaniya ekonomiki* [Institutes, institutional changes and functioning of economy], Translated by Nesterenko, A.N., Moscow, Russia.
8. Polterovich, V.M. (1999), "Institutional traps and economic reforms", *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 1, no. 2, pp. 3-20.
9. Hodgson, Dg. (2003), "Preface to Russian edition", *Ekonomicheskaya teoriya i institytu: Manifest sovremennoi instituzionalnoi ekonomicheskoi teorii*, Moscow, Russia, pp. 9-14.
10. The Independent cultural journal "I" / Berger, P. and Berger, B. (2004), "What institution? Case of language" available at: [.www.ji.lviv.ua/n35texts/berger.htm](http://www.ji.lviv.ua/n35texts/berger.htm) (21.07.2014)
11. Flisting, N. (2002), "Fields, power and social skills: walkthrough of new institutional flows", *Ekonomicheskaya soziologiya: Noveye podhodu k instituzionalnomu i setevomy analizu*, Moscow, Russia, p. 131.
12. Inshakov, O.V. (2003), "Economic institut and institutes: to the question about tipolodgy and classification", *Soziologicheskie issledovaniya*, no. 9, pp. 42-51.
13. Inshakov, O.V. and Frolov, D.P. (2005), "A man is the institutional system", *Homo institutius – Chelovek instituzionalnyi*, Volgograd, part 8, pp. 210-218.
14. Inshakov, O.V. and Frolov, D.P. (2005), "Logic and dynamics of institutional fraktsiogenez", *Naukovi prazi DonNTU*, iss. 89-1, pp. 72-77.
15. Inshakov, O.V. and Russkova, E.G. (2005), "Infrastructure of market economy: research system", *Vestnik SpbGU*, issue 2, pp. 28-37.
16. LibVUZ / Inshakov, O.V. and Lebedeva, N.N. (2013), "An institutional theory is in modern one To Russia: achievements and tasks of development", *Sbornik nauchnuh trudov. Ekonomika*, available at: <http://meebooks.com/book/52-ezhegodnik-vypusk-1-sbornik-nauchnyx-trudov-ov-inshakov/4-institucionalnaya-teoriya-v-sovremennoj-rossii-dostizheniya-i-zadachi-razvitiya.html> (21.07.2013).
17. Inshakov, O.V. (2007), "An institute and institutes is in a modern economic theory", *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 11, pp. 6-21.